

Teoria tyhmästä yleisöstä

Ansiokkaassa kirjassaan *Uustelevisio aika?* otti Heikki Hellman ruodittavakseen mm. Reino Paasilinnan gradun vuodelta 1975, tutkielman jonka Yleisradio julkaisi. Hellmanin mukaan Paasilinna oli tuohutunut yleisön "ohjelmaliittisten tavoitteiden vastaisesta katselukäyttäytymisestä", koska yleisö ei ensi sijassa katsellut ns. älyllisesti aktiivisia ohjelmia.

Paasilinna ei sanonut ääneen että yleisö olisi tyhmää, mutta tämä ajatus ei Hellmanin mukaan ollut kaukana. "Ainakin hän tarkoitti, että yleisö oli epäkypsää."

Hellmanin väliotsikoiksi vetäisemät sanat "Teoria tyhmästä tv-katsojasta" ovat muuttuneet eräänlaiseksi lentäväksi lauseeksi. Niillä kritikoitaan yhden tutkijasukupolven todellista tai väitettyä *besserwisser*-henkeä ja *von oben herab* -tyyppistä valistusajattelua; miten ollakaan, parhaat näitä ilmiöitä kuvaavat sanonnat löytyvät saksan kielestä.

Kyseisen kritiikin kaikkea kohdallisuutta tuskin voidaan kieltää. Puolustukseksi ei ehkä kelpaa sekään, että varmaan jokaisen suomalaisen tiedotustutkijan viidentoista vuoden takaisista ajatuksista löytyisi tänään kritikoitavaa.

• • •

Mutta mikä olennaista, nyt on jälleen ja on jo vuosia ollut suuressa kritiikittömässä suosiossa uudenlainen teoria tyhmästä yleisöstä. Sen ilmenemismuotona on puhe journalismista ja muusta joukkotiedotuksesta muka sosiaalisen todellisuuden konstruoijana tai luoja.

Normaalilla suomen kielen tajulla tuota puhetta on vaikea ymmärtää muutoin kuin siten, että alkuperäisbèhavioristinen näkemys ihmisestä ärsyke-reaktio -mallin mukaan toimivana *tabula rasana* sittenkin on oikea. Ihminen on niin arvostelukyvytön eli tyhmä, että journalismi ja muu joukkotiedotus sanelevat hänelle yksinvaltiaina minäkäläinen on hänen viiteryhmänsä sosiaalinen todellisuus. Myös Juha Panula huomauttaa raportissaan *Vaikutus, käyttötarkoitus ja merkitys joukkoviestintätutkimuksessa*, että "joukkoviestimille tunnutaan nykyäänkin monesti annettavan kaikkivaltainen — 'postmanilainen' — vaikutusvoima".

Missä on toiminnan psykologia, taannoin arvostettu ja hyödynnetty? Eikö ihminen enää olekaan tavoitteellinen olento, joka toimii tavoitteidensa saavuttamiseksi aktiivisesti ja luovuuttaan hyödyntäen ja käyttäen myös journalismia ja muuta joukkotiedotusta hyväkseen joustavasti, taipuisasti ja jopa arvaamattomasti — siis kaikkea muuta kuin

jäykän alkuperäisbehavioristisesti? Missä ovat reseptiotutkimus ja empiirinen semiotiikka, jotka molemmat omista lähtökohdistaan ovat osoittaneet ihmisen tuottavan journalismin ja muun joukkotiedotuksen sisällön pohjalta monenlaisia sekä ryhmäsiteiden että yksilökohhtaisten ominaisuuksien avulla selittyviä merkityksiä? Tai jos semiotiikan kieli miellyttää enemmän, uloskoodaavan merkityksiä jotka voivat poiketa lähettäjän sisäänkoodaamista merkityksistä miten paljon tahansa?

• • •

Tähän yhteyteen soveltuu esimerkki *A.A. Leontjevin* kirjasta *Kieli ja ajattelu*, tarkemmin sanottuna sen *Benjamin Lee Whorf* -kriitistikä. Moderninkin yhteiskunnan jäsenet puhuvat "auringon nousemisesta" ja "laskemisesta", mutta he eivät suinkaan ole niin tyhmiä että he kuvittelisivat auringon todella nousevan ja laskevan. He tietävät maan pyörivän akselinsa ympäri ja samaan aikaan liikkuvan auringon ympäri ellipsin muotoisella radallaan, eikä heidän kielenkäytöstään voida suoraan päätellä mitä he ajattelevat.

Vielä kerran: he eivät suinkaan ole niin tyhmiä...

Se joka on vaivautunut lukemaan ruotsalaisen *Kent Aspin* mammuttiväitöskirjan *Mäktiga massmedier* (1986) on tutustunut melkoiseen teoreettiseen ja empiiriseen arsenaaliin, jonka avulla voidaan horjuttaa puheena olevaa uudenlaista teoriaa tyhmästä yleisöstä. Tiedotusvälineet ovat vaikuttavia, jopa mahtavia (mäktig), mutta eivät suinkaan kaikkivoipia jos eivät vaikutussettomiakaan. Omana tulkintanaani Aspista sanoisin, että puhe vaikutuksista, olkoon sovinnasta tai ei, yhä on terveemmällä pohjalla kuin puhe sosiaalisen todellisuuden konstruoimisesta tai luomisesta.

Muodinvastaisena tuo opinnäyte, oman paradigmansa puitteissa mestariteos, ei Suomessa juuri herättänyt huomiota. Poikkeuksena muistan *Ilkka Kahman*, joka yksityisesti kiitteli sitä mm. minulle. Politologi *Matti Wiberg* onneksi arvioi *Aspin* kirjan maan suurimmassa sanomalehdessä ja sillä tavoin teki sitä tunnetuksi.

• • •

Kiintoisaa on ajatella, että samaan aikaan kun valistus on saanut osakseen yhä enemmän kohdallistakin kritiikkiä, uusi valistushenki on taas nostanut päätään. Uusi teoria tyhmästä yleisöstähän on sataprosenttisen valistuksellinen. Sen sisältö voitaisiin pukea sanoiksi myös näin:

Me viisaiden tiedotustutkijoiden pieni eliitti haluamme sanoa teille, suuri tyhmä yleisö, että journalismi ja muu joukkotiedotus ovat pelkkiä sosiaalisia ja kulttuurisia artefakteja. Älkää luottako vähääkään siihen mitä uutisissa väitetään, mitä journalismissa yleensä ker-

rotaan, mitä tiedotusvälineissä sanotaan. Me tiedämme totuuden journalismista ja muusta joukkotiedotuksesta, mitä te ette voi tietää.

Tällainen vetoomus on siis tarpeeton. Yleisö ei ole niin kriitikitön-
tä kuin tyhmysteoreetikot uskovat.

Kriittisyys ja epäily jos mitkään olivat onneksi jo 1980-luvun kansalaishyveitä. Alkaneella kymmenluvulla ne lienevät vielä suuremmassa kunniaassa. Kriittisyys ja epäily ovat myös rappeutumassa kyynisyydeksi. Tyhmysteoreetikkojen huoli on näin jälkijättöinen. Joissakin tapauksissa yleisön ehkä olisi viisasta luottaa journalismiin ja muuhun joukkotiedotukseen hieman enemmänkin kuin nyt.

• • •

Tietysti on mahdollista, että teoriaa tyhmästä yleisöstä levittävät eivät tarkoita puheellaan varhaisbehavioristisen ärsyke-reaktio -mallin nostamista uuteen kunniaan. Mutta heillä on ollut vuosia aikaa tämentää puhettaan. Miksi he eivät ole sitä tehneet?

Perti Hemánus

• • •

P.S. Olen näillä pääkirjoituksillani pyrkinyt provokoimaan keskustelua ja ilokseni se tuntuu myös onnistuvan. Viime numerossa *Tarmo Malmberg* kommentoi oivaltavasti ajatustani siitä, että journalismi on samaan aikaan niin todellisuuden heijastumista kuin sosiaalinen tai kulttuurinen artefakti ("tekotuote", kuten hän artefakti-sanana suomentaa). Hän ehdotti että nuo journalismin kaksi aspektia olisi jäsennettävä toisiinsa jonkin uuden, laajemman periaatteen nojalla. Näin teoria kehittyisi.

Olen samalla kannalla. Valmistelen parhaillaan raporttia, joka liittyy osaksi samaan ideaan. Myös sattuma korjaa satoa: lehtemme viime numerossa *Tiina Rautkorpi* mm. inventoi journalistisen kerronnan tehtäviä, joista yhden hän nimesi sanoin "välittää maailman todellisuus yleisöidensä ulottuville". Tuon tehtävän täyttäminen ei ole toimittajien eikä alan vallankäyttäjien ehdonvallan asia, vaan se on journalismiin sisäänrakennettu ominaispiirre, ts. maailman todellisuutta välittää myös sellainen toimittaja, joka vihaa sitä että hän tulee välittäneeksi maailman todellisuutta ja kiistää sen.

Jospa mainittu uusi, laajempi journalismin periaate olisi löydettyvissä noilta linjoilta? Kysyn, esitän hypoteeseja, en väitä mitään.

Journalismin artefaktiluonne – mitä tärkein näkökulma asiaan – merkitsee niitä sosiaalisia konventioita, joiden varassa toimittajan on tehtävä juttunsa ideavaiheesta esitysvaiheeseen. Noiden konventioiden mieli on, että ne eksplikoivat tai implikoivat uskomuksia jotka koskevat todellisuuden heijastumisen mahdollisuuksia. Tee noin, niin lopputulos heijastuksen ja lopulta todellisuuden välittymisen suhteen

on tuo. Sanomattakin on selvää, että kyseiset uskomukset voivat olla enemmän tai vähemmän realistisia tai enemmän tai vähemmän illusorisia.

Ja vielä heijastuksesta tai yhtä hyvin subjektin ja objektin vuorovaikutuksesta *A.N. Leontjevia* myötäillen: se on mitä aktiivisin ilmiö, siinä niin yksilö kuin sosiaalinen yhteisö kykenevät panemaan peliin koko tietoisuuskapasiteettinsa.

Tätä alustavaa ajatusrakennelmaa voidaan varmasti kritikoida monin tavoin, mutta ei kuitenkaan vain huomauttamalla että journalistilla on myös sellaisia tehtäviä, jotka eivät palaudu todellisuuden välittämiseen. Jokainen tiedossa oleva tehtävä *edellyttää* todellisuuden välittymistä vaikkapa miten vääristyneenä. Tässä mielessä tuo tehtävä on merkitykseltään uniikki.

Lopuksi kiitos myös *Erkki Karvoselle*, jonka keskustelua eteenpäin vievä puheenvuoro julkaistaan tässä numerossa.

Sama